

Marijana Jukić
Hrvatski državni arhiv
Marulićev trg 21
Zagreb

HRVATSKO DRUŠTVO LIKOVNIH UMJETNIKA – 135 GODINA PROMICANJA KULTURE I UMJETNOSTI

UDK 930.253:[061.231:7(497.5)“1879/2015“

UDK 061.231:7(497.5)“1879/2015“

Pregledni rad

Ovim radom podsjetit ćemo se na dio bogatoga nasljeđa i dosega hrvatske kulture kojoj je doprinijelo Hrvatsko društvo likovnih umjetnika (dalje: Društvo), strukovno udruženje, koje djeluje od 1868. godine. Društvo je s kontinuitetom od 135 godina neprekidnog rada i djelovanja opstalo u vrtlogu političkih i društvenih mijena, preživjelo smjene generacija i duboke ekonomske, društvene i ideološke promjene u Hrvatskoj. Istovremeno Društvo je pokazatelj društvene atmosfere, suradnje i utjecaja raznih umjetničkih pravaca i sredina u zemlji i inozemstvu. Uspon Društva krajem 19. stoljeća dijelom je uvjetovan društvenim i političkim kontekstom, a dijelom izravno politički podupiran odnosno stimuliran od strane državne vlasti. Na kraju članka, dat ćemo osvrt na obradu i sređivanje gradiva arhivskog fonda Društva u Hrvatskom državnom arhivu (HDA) u Zagrebu.

Ključne riječi: Društvo umjetnosti, umjetnici, izložbe, arhivski fond, Hrvatski državni arhiv, Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, likovna umjetnost, kultura

Rad Društva do 1945. godine

U ozračju tzv. *utemeljiteljskog doba* (*Gründerzeit*) u Zagrebu su osnivane ustanove, društva i udruženja kulturnoga i odgojnog karaktera.¹ U mnoštvu raznovrsnih udruženja osnovano je *Društvo umjetnosti u Zagrebu*.² Neposredan poticaj

¹ *Gründerzeit* označava skup kulturnih fenomena u razdoblju između 1870. i 1883. u Srednjoj Europi.

² U Hrvatskoj su osnovana brojna kulturna, umjetnička, znanstvena, obrazovna, humanitarna, strukovna i sportska društva, npr. Hrvatsko pjevačko društvo Kolo (1862.), Hrvatsko književno društvo sv. Jeronim (1868.) i dr.

na osnutak Društva je potekao od slikara Franje Mücke koji je od 1850. do 1853. boravio u Linzu i sudjelovao u osnivanju gornjoaustrijskog *Kunstvereina*.³

Osnivački sastanak Društva je održan 22. kolovoza 1868. godine, a inicijativni odbor bio je sastavljen od 20 utemeljitelja-osnivača i evidentirao prvih 40 članova s područja uže Hrvatske i Slavonije.⁴ Na istom sastanku usvojena su *Osnovna pravila za društvo umjetnosti u Zagrebu*, sastavljena po uzoru na bečki *Kunstverein* i objavljena u časopisu *Dragoljub*.⁵ Iako su pravila odobrena od strane Kraljevske zemaljske vlade Hrvatske, Slavonije i Dalmacije (dalje: Vlada) 1870. godine, stvarna djelatnost Društva je počela gotovo desetljeće kasnije, sazivanjem prve glavne skupštine 23. siječnja 1879. Na toj skupštini izabran je predsjednik Ivan Buratti, potpredsjednik Franjo Rački, tajnik Izidor Kršnjavi i članovi upravnog odbora.⁶ Isto tako, *Pravilima* je bio utvrđen ustroj i opseg poslova glavne skupštine, upravnog odbora, predsjednika, obraničkog suda, tajnika i blagajnika, kao radnih tijela Društva. Na čelu Društva bio je predsjednik koji je predstavljao i zastupao Društvo. Djelokrug glavne skupštine obuhvaćao je vijećanje i donošenje odluke o odbornici- ma (izbor članova upravnog odbora), imenovanje začasnih članova, usvajanje godišnjeg izvješća o radu upravnog odbora i tajnika, žrtebanje kupljenih umjetnina i premije, donošenje i izmjene pravila, raspolaganje imovinom i raspustu Društva. Upravni odbor je kao *uprava* Društva, imenovan na glavnoj skupštini, sastavljen od predsjednika i dvanaest članova s mandatom od tri godine, vodio Društvo u razdoblju između skupština, odnosno odlučivao o priređivanju izložbi, otkupu radova, primanju novih članova, upravljanju imovinom te birao perovođu i blagajnika. Sve tekuće i administrativne poslove vodio je tajnik. Obranički sud rješavao je razmirice koje bi nastale međusobno između članova te članova i Društva.⁷

Već u prosincu 1879. priređena je prva izložba u organizaciji Društva u palači Dragana Vranyczanya na Zrinskom trgu u Zagrebu. To je ujedno bila prva umjetnička i umjetno-obrtna izložba u Hrvatskoj.⁸ Time je započelo organizirano priređivanje većih i manjih umjetničkih i umjetničko-obrtnih izložbi u zemlji i inozemstvu, zahvaljujući kojima su umjetnici imali priliku izlagati svoje radove (umjetnine, umjetni obrt, tekstil i sl.). Za svjetsku afirmaciju Društva, osobito značajne bile su međunarodne izložbe, Svjetska izložba u Beču 1873., Gospodarska izložba u Trstu 1882. te Milenijska izložba u Budimpešti 1896. godine, za koju je na inicijativu hrvatskih umjetnika, pod vodstvom Vlaha Bukovca bio osmišljen i

³ Bregovac Pisk, M. – Gotić, K. *Iso Kršnjavi : veliki utemeljitelj : ministar europskog duba*. Zagreb : Hrvatski povijesni muzej, 2012. Str. 7.

⁴ *Dragoljub : zabavan i poučan tjednik* (Zagreb). 24(1868), str. 538-539.

⁵ *Dragoljub : zabavan i poučan tjednik* (Zagreb). 34(1868), str. 556-558.

⁶ *Dragoljub : zabavan i poučan tjednik* (Zagreb). 34(1868), str. 538-540.

⁷ HR-HDA-1353. Gradanske stranke i društva (Hrvatsko društvo umjetnosti u Zagrebu, pravila i rad), inv. br. 3146.

⁸ Maruševski, O. *Društvo umjetnosti 1868.-1879.-1941*. Zagreb : Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 2004. Str. 82.

izgrađen Umjetnički paviljon u Zagrebu.⁹ Godine 1891. u okviru Gospodarsko-šumarske jubilarne izložbe u Zagrebu, u Kraljevskoj zemaljskoj obrtnoj školi kao prateća manifestacija, u organizaciji Društva održana je Međunarodna izložba umjetnina na kojoj su radove izložili Nikola Mašić, Menci Clement Crnčić, Oton Iveković, Celestin Medović, Ferdo Quiquerez, Ivan Rendić i drugi likovni umjetnici koji su obilježili hrvatsku umjetnost na kraju 19. stoljeća.

Djelatnost Društva je rezultirala nizom inicijativa i projekata za popularizaciju umjetnosti koji su bili pedagoški djelotvorni u širem društvenom kontekstu i kasnije institucionalizirani. Prva značajnija inicijativa Društva bio je osnutak Muzeja za umjetnost i obrt 1880. godine. Statut i osnove sastavio je Izidor Kršnjavi.¹⁰ Muzej se bavio očuvanjem tradicijskih vrijednosti narodnog obrta i stvaranja nove estetičke kulture građanskog sloja.¹¹ Dvije godine kasnije, na poticaj Društva, Vlada je osnovala Kraljevsku zemaljsku obrtnu školu i predala Društvu na upravljanje.¹² Nastava u novoosnovanoj Obrtnoj školi započela je 17. studenoga 1882. godine. U prvi razred prve školske godine 1882./83. bilo je upisano 20 učenika: 7 stolara, 7 bravara, 4 klesara i 2 kipara. Škola je otvorena iz praktične potrebe, za popravke nakon potresa koji je 1880. pogodio Zagreb. Osim što je obrazovala stolare, bravare i klesare, škola je priređivala košaračke, čipkarske i keramičarske tečajeve, koristeći narodne motive na različitim predmetima (čestitke, vezivo, namještaj), čiji su radovi redovito prezentirani na izložbama Društva.¹³ Godine 1886. odlukom Vlade, muzej i škola izuzeti su iz nadzora Društva i stavljeni pod upravu Vlade.¹⁴ Nakon požara u Tkalačkoj školi u Slavonskom Brodu 1887., na inicijativu Društva, škola je preseljena u Zagreb. Od listopada iste godine škola je otvorena u Zagrebu i povjerena na upravu Društvu s budžetom od 1200 forinti godišnje Vladine subvencije.¹⁵ Jedno od polazišta za osnutak škole bila je popularizacija umjetničkog odnosno narodnog obrta. Osnovni cilj škole je bila edukacija i obnavljanje starih zanata, sprječavanje njihova zatiranja, promoviranje kulturnoga naslijeđa i etnološkoga blaga proizvodnjom izvornih tkanina i autentičnih suvenira, izvornost i prepoznatljivost tehnika izrade kontinentalne Hrvatske.¹⁶ Proizvedeni predmeti (uglavnom tepisi i čilimi) izlagani su i prodavani u Muzeju za umjetnost i obrt.

⁹ Otvoren 1898., Umjetnički paviljon bio je najstariji izložbeni prostor i jedini namjenski objekt za održavanje velikih reprezentativnih izložbi u Zagrebu.

¹⁰ Maruševski, O. *Iso Kršnjavi kao graditelj*. Zagreb : Društvo povjesničara umjetnosti SRH, 1986. Str. 107.

¹¹ www.muio.hr

¹² Maruševski, O. *Društvo umjetnosti 1868.-1879.-1941*. Zagreb : Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 2004. Str. 91.

¹³ Osobitu pozornost izazvali su radovi učenika na izložbi pri otvorenju Trgovačko-obrtnog muzeja u Zagrebu 1904.

¹⁴ Razne viesti. *Glasnik Društva za umjetnost i umjetni obrt* (Zagreb). 2(1887), str. 56.

¹⁵ HR-HDA-80. Zemaljska vlada. Odjel za bogoštovlje i nastavu. Prinosi Tkalačkoj školi (sv. III. br. 590/1895.), kut. 131.

¹⁶ HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. 5.2.2.1. Statut Tkalačke škole.

U okviru nakladničkih aktivnosti, Društvo je pokrenulo prvi hrvatski povijesno-umjetnički časopis *Glasnik Društva za umjetnost i umjetni obrt* pod uredništvom Ivana Bojničića. Pored umjetničkih, kritičkih priloga i članaka Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Ćire Truhelke, Lacka Mrazovića, Izidora Kršnjavija i Ferde Hefelera u časopisu su objavljivane reprodukcije umjetnina domaćih i stranih umjetnika. Osim članaka u publikaciji su objavljivane vijesti o tekućim događanjima u Društvu. U financiranju časopisa Društvo je potpomagano godišnjim subvencijama Odjela za bogoštovlje i nastavu Vlade u iznosu od 1000 forinti.¹⁷ Časopis je redovito izlazio od 1886. do 1888. (ukupno osam brojeva) kao prvi stručni časopis koji je pokušao postaviti nove standarde znanstvenog pisanja o problemima umjetnosti i obrta, te se može smatrati prvom publikacijom na području povijesti umjetnosti u nas.¹⁸ Godine 1900. u suradnji s nekolicinom književnika pokrenut je časopis *Život – mjesečna smotra za književnosti i umjetnost*¹⁹ pod uredništvom Milivoja Dežmana i Srđana Tucića. S obzirom na to da je bio rezultat suradnje različitih umjetničkih krugova, časopis se bitno razlikovao od svih tadašnjih revija sličnog profila.²⁰ Financirali su ga Klub hrvatskih književnika odnosno Društvo hrvatskih književnika i Društvo. Već krajem sljedeće godine, zbog financijskih problema, časopis je prestao izlaziti. Iako su navedena glasila kratko izlazila, značajno su doprinijela procesu afirmacije umjetničkog obrazovanja i djelovanja u Hrvatskoj.²¹ Osim toga valja spomenuti da je Društvo bilo nakladnik knjige Izidora Kršnjavija *Oblici graditeljstva u starom vjeku i glavna načela građevne ljepote*, tiskane 1883. i prodavane preko Knjižare Lavoslava Hartmana (Kugli i Deutsch). Nabavku knjiga, časopisa i ostale stručne literature omogućavala je dodatna godišnja subvencija Vlade.

Prvi iskorak u umjetničkom obrazovanju mladih načinjen je 1876. godine kada je Društvo Vladi uputilo prijedlog o potrebi organiziranja "tečaja za ručne vještine dječaka" u sisačkoj školi.²² Glavni razlog tomu bili su česti upiti učitelja i profesora u školama, pri čemu je Društvo davalo upute i preporuke o tehnikama slikanja prema kojima su učenici upućivani u umjetnička sredstva i ideje u umjetnosti te upoznavani s najvažnijim slikama domaćih i stranih slikara.

Intenziviranjem umjetničkog života u Zagrebu početkom 20. stoljeća, Društvo je učestalo ukazivalo na potrebu osnivanja sustavne likovne nastave. Prvu utjecajnu privatnu slikarsku školu pod nazivom Risarski i slikarski tečaj organizirali su slikari Menci Clement Crnčić i Bela Ćikoš Sesija 1903. u okviru svojih zagrebačkih ateljea. U nekoliko godina postojanja Crnčićeva i Ćikoševa škola, kao

¹⁷ Izvješće tajnika na Glavnoj skupštini Društva. *Glasnik Društva za umjetnost i umjetni obrt* (Zagreb). 2(1887), str. 24.

¹⁸ Mance, I. *Glasnik Društva za umjetnost i umjetni obrt – pitanja stila i popularizacija umjetnosti. Radovi Instituta za povijest umjetnosti* (Zagreb). 28(2004), str. 324.

¹⁹ Flaker, V. *Časopisi hrvatskog modernističkog pokreta*. Zagreb : HFD, 1977. Str. 159.

²⁰ Galjer, J. *Likovna kritika u Hrvatskoj : 1868.-1951.* Zagreb : Meandar, 2000. Str. 63.

²¹ Flaker, V. *Časopisi hrvatskog modernističkog pokreta*. Zagreb : HFD, 1977. Str. 159.

²² HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. 1.8. Korespondencija.

preteča visoke umjetničke škole, bila je obrazovno ishodište mnogih hrvatskih umjetnika i umjetnica. Godine 1907. osnovana je Privremena viša škola za umjetnost i umjetni obrt kao prva javna umjetnička škola iz koje se razvila Akademija likovnih umjetnosti, središnje mjesto visokog umjetničkog obrazovanja u Hrvatskoj, što je bitno utjecalo na položaj umjetnosti i umjetnika.²³ Društvo je stipendiralo nadarene polaznike domaćih i inozemnih umjetničkih škola i studijskih putovanja u različitim kulturnim i umjetničkim središtima Europe jer su upravo oni bili nositelji inovacija i promjena. Beč, Prag, München i Pariz presudno su utjecali na dominantne tokove hrvatske umjetnosti u razdoblju od kraja 19. stoljeća do Drugog svjetskog rata.

Nadalje, Društvo je sudjelovalo u organiziranju i razvoju fotografskog amaterizma u Zagrebu koji je počeo 1892. osnutkom Kluba amatera fotografa,²⁴ čiji je pokretač i voditelj bio Julije Rorauer. Osnovna ideja Kluba bilo je upućivanje članova u fotografiranje, izradivanje fotografije, naročito pejzaža, umjetničkih spomenika te širenje i upoznavanje građanstva s prirodnim i umjetničkim ljepotama svoje domovine pomoću fotografskih reprodukcija.²⁵ Uslijed financijskih problema, krajem 1894. Klub je prestao s radom. Već sa siječnjem 1895. Klub je nastao s radom kao sastavnica Društva pod nazivom Odjel za amatersku fotografiju. Iste godine Društvo je dobilo tzv. državnu narudžbu Građevnog odsjeka Vlade, fotografije 65 raznih objekata (željezničkih pruga, mostova i cesta) u Zagrebačkoj, Ličko-krbavskoj, Modruško-riječkoj, Varaždinskoj, Križevačkoj, Požeškoj, Virovitičkoj i Srijemskoj županiji s osiguranim budžetom od 1300 forinti. Fotografi amateri Društva prvi put javnosti su bili predstavljeni na izložbi 22. prosinca 1894.²⁶

Krajem 19. stoljeća u okruženju Društva stvaraju se nove grupacije umjetnika, likovne struje i slikarski izrazi, intenziviraju se samostalne i skupne izložbe, što je rezultiralo povećanjem umjetničke produkcije. Naime, 1893. zagrebačku umjetničku scenu obogatilo je Društvo hrvatskih umjetnika pod vodstvom Vlaha Bukovca.²⁷ S obzirom na poteškoće u financiranju, odlukom Upravnog odbora 1903. spojeno je s Društvom. Među brojnim kulturnim društvima i skupinama s kojima je Društvo surađivalo treba spomenuti Medulić²⁸ i hrvatsku sekciju Lade²⁹ sa svojim posebnostima i nastojanjima koje su promovirale povezivanje umjetnika na južnoslavenskom kulturnom prostoru.

²³ Prelog, P. *Moderna umjetnost u Hrvatskoj 1898.-1975. Artikulacija moderniteta. Institucije secesije, publika.* Zagreb : Institut za povijest umjetnosti, 2012. Str. 21.

²⁴ Danas Foto-klub Zagreb.

²⁵ HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. 1.2.3. Odjel za amatersku fotografiju.

²⁶ HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. 1.2.2. Upravni odbor i HR HDA-1979.1.2.3. Odjel za amatersku fotografiju.

²⁷ Babić, Lj. *Pregled hrvatske umjetnosti.* U: *Obzor : spomen-knjiga 1860-1935.* Zagreb, 1936. Str. 149-153.

²⁸ Više o Društvu Medulić u: Bulimbašić, S. Prilog poznavanju Društva hrvatskih umjetnika Medulić 1908.-1918. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* (Zagreb). 33(2009), str. 251-260.

²⁹ Hrvatska sekcija Lade osnovana je 1905. u Zagrebu (savez bugarskih, srpskih, slovenskih i hrvatskih umjetnika sa sjedištem u Sofiji).

Društvo se profiliralo u jedno od vodećih umjetničkih udruženja u Hrvatskoj te je Vladi, odnosno, Odjelu za bogoštovlje i nastavu, davalo stručna mišljenja o projektima u vezi s podizanjem i premještanjem spomenika (Preradovićev spomenik u Zagrebu), izgradnjom župnih crkava (Sv. Ilija u Obrešu kod Varaždina) i kulturnih institucija (*Memorandum* na odluke Vlade o izgradnji Hrvatskog narodnog muzeja). Isto tako, Društvo je preko delegata u Povjerenstvu za promicanje obrtne nastave pri Odjelu za bogoštovlje i nastavu i Odboru za izgradnju Kraljevske sveučilišne knjižnice u Zagrebu bilo aktivni sudionik u kulturnoj i obrazovnoj politici. Nezadovoljno što su izvedbe umjetničkih djela uglavnom bile prepuštane stranim umjetnicima, Društvo je uspjelo 1912. uvjeriti Vladu i Nadbiskupski duhovni stol da pri natječaju za umjetnička ukrašavanja hrvatskih crkava prednost imaju domaći umjetnici koji su bili obrazovani zahvaljujući Zakladi za stipendiranje učenika u inozemstvu u izobrazbi drvorezbarstva za potrebe crkava.³⁰

Godine 1928. dio Društva postaje Odbor gospodja za podizanje Strossmayerovog spomenika koji je nastavio djelovati kao Gospojinska sekcija H. D. U. Strossmayer. Sekcija je djelovala sa svojevršnom autonomijom unutar Društva.³¹ Naime, jedan od uvjeta za pripojenje bila je izmjena naziva Društva u Društvo umjetnosti Strossmayer.³² Tijekom djelovanja unutar Društva, Sekcija je nastavila s priređivanjem umjetničkih i humanitarnih večeri, zabava i koncerata radi prikupljanja novca za izgradnju Doma likovne umjetnosti. Kada su članice odlučile prestatu s radom 1936. godine, prikupljene umjetnine i novac poklonile su Modernoj galeriji.³³

U međuvremenu za zagrebačku likovnu i kulturnu scenu od izuzetne važnosti bile su samostalne i skupne izložbe umjetnika. U organizacijskom, odnosno tehničkom i, naravno, sadržajnom smislu, Društvo je samostalno ili u suradnji s ostalim društvima priređivalo po nekoliko izložbi godišnje. Pravilima (tiskanima na hrvatskom i francuskom jeziku) bili su točno utvrđeni kriteriji izlaganja. Rado ve je birao stručni ocjenjivački sud (*jury*). Osim umjetnicima (slikarske, kiparske, arhitektonske, reproduktivne umjetnosti, umjetne obrtnine), važnost je pridavana dizajnu kataloga, plakatima, pozivnicama i medijskoj popraćenosti u javnosti. Društvo je za izložbe osiguravalo izložbene prostore (iznajmljivao Umjetnički paviljon), osiguranje i pomoćno osoblje. O izložbama i njihovoj posjećenosti redovito je izvješćivao *Obzor* s kritičkim osvrtima i opširnim prilozima, recenzijama i polemikama najaktivnijih likovnih kritičara Milana Marjanovića, Vladimira Lunačeka i Ljube Babića. Uoči Prvog svjetskog rata Društvo je priredilo čak tri međunarodne izložbe: 1913. *Međunarodnu fotografsku izložbu* te 1914. *Međunarodnu grafičku izložbu* i *Izložbu plakata*, što zorno govori o bogatim aktivnostima i angažirano-

³⁰ Zaklada je osnovana zahvaljujući donaciji zagrebačkog nadbiskupa Juraja Posilovića, koji je Društvu poklonio 20.000 forinti za školovanje umjetnika.

³¹ Odbor je osnovan 1905. s ciljem pokretanja stručne rasprave i prikupljanja sredstava za podizanje spomenika nadbiskupu Strossmayeru. Spomenik je svečano otkriven 1926. godine.

³² U gradivu fondova nema podataka o pregovaranjima.

³³ Sekcija je imala predsjednicu, tajnicu i autonomnu blagajnu.

sti Društva u to vrijeme. Tijekom rata, 1916. godine u suradnji s Odborom zagrebačkih gospodja za ratnu pripomoć i društvom Zitin dom priređena je izložba ratnih slika pod nazivom *Ratna izložba*. Takve izložbe priređivane su tada u svim većim gradovima Austro-Ugarske Monarhije. Ostvareni prihodi prepušteni su Odboru zagrebačkih gospodja za ratnu pripomoć.³⁴ Istovremeno održano je i nekoliko javnih predavanja o književnosti, glazbi i likovnoj umjetnosti, čime se nastojalo obuhvatiti širi kulturni obzor u tadašnjem ratnom trenutku. U razdoblju između dva rata Društvo je nastavilo s praksom priređivanja izložbi i gostovanjima po novostvorenoj državi.

Otkup umjetničkih radova, kao još jedan važan segment rada Društva, imao je višestruku korist kako za Društvo tako i za umjetnike. Otkupljene radove Društvo je uglavnom pohranjivalo za Modernu galeriju, koja je osnovana 1905. godine. Inicijativa je potekla od Izidora Kršnjavija “da se u krilu samoga društva osnuje galerija u kojoj će biti zastupana domaća i strana suvremena likovna umjetnost”.³⁵ *Timor dei* Ivana Meštrovića, triptihon *Pred vratima smrti* Mirka Račkoga i reljef u drvu *Isus i Magdalena* Františka Bileka bili su prvi otkupljeni radovi kojima je Društvo počelo sa sustavnim i planskim izgrađivanjem fundusa Moderne galerije. Galerija je javnosti otvorena 1914., a od 1934. djeluje kao samostalna institucija. Time je Zagreb bio obogaćen još jednim izložbenim prostorom. Izložbama u Galeriji bile su obuhvaćene sve generacije umjetnika, njihove slike, crteži, skulpture i medalje koje su širile uvid u vrijednosti hrvatske moderne baštine.

Nakon osnutka Grafičke zbirke Nacionalne i sveučilišne biblioteke 1919., Društvo joj je dalo na pohranu i upotrebu svoju zbirku od 53 grafičke umjetnine.³⁶

Tijekom godina što su prethodile Drugomu svjetskomu ratu, među važnijim projektima bila je izgradnja Doma likovnih umjetnosti povjerena Ivanu Meštroviću. Godine 1933. Grad Zagreb, Odbor za podignuće spomenika kralju Petru Velikom Osloboditelju u Zagrebu i Društvo osnovali su zakladu s ciljem podizanja i uzdržavanja reprezentativne zgrade koja će služiti kao hram likovne umjetnosti, a napose hrvatske nacionalne umjetnosti.³⁷ Riječ je o izložbenom zdanju čija je gradnja počela 1933. i potrajala nekoliko godina. U prikupljanju sredstava za izgradnju sudjelovale su razne humanitarne organizacije u Zagrebu. Otvorenje Doma likovnih umjetnosti kao reprezentativnog izložbenog prostora bilo je 1. prosinca 1938. godine prigodom obilježavanja 60 godina djelovanja Društva. Tom prigodom priređena je izložba *Pola vijeka hrvatske umjetnosti*. Sam naslov određivao je značenje, opseg i sadržaj te jubilarne izložbe. Na njoj su bile zastupljene sve grane umjetno-

³⁴ HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. 1.4. Izložbena djelatnost.

³⁵ HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. 1.5. Sudjelovanje u radu kulturnih i obrazovnih institucija.

³⁶ HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. 1.9. Imovina i financije Društva.

³⁷ Hruškovec, T. *Dokumenti - argumenti : Meštrovićev Dom likovnih umjetnika : 1930.-1990. : zbornik dokumenata i izbor tekstova o namjeni, vlasnicima, preuđenju i prenamjeni : Zagreb, prosinac 1990. - siječanj 1991.* Zagreb : Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, 1991. Str. 36.

sti: slikarstvo, kiparstvo, arhitektura i grafika.³⁸ Tijekom Drugoga svjetskog rata (20. kolovoza 1941.) Dom likovnih umjetnosti pretvoren je u džamiju,³⁹ a nakon rata, od 1949. u Muzej narodnog oslobođenja te kasnije Muzej revolucije naroda Hrvatske. Godine 1989. Društvo je pokrenulo inicijativu za vraćanje naziva Dom likovnih umjetnosti. Sljedeće godine priredena je izložba i promocija katalog-knjige *Dokumenti - argumenti: Meštrovićev Dom likovnih umjetnika : 1930.-1990. : zbornik dokumenta i izbor tekstova o izgradnji, namjeni, vlasnicima, preuđenbe i prenamjene* koja je išla u prilog vraćanju zgrade Društvu. Godine 1993., odlukom Poglavarstva Grada Zagreba, zgrada je konačno vraćena Društvu na skrb i korištenje.

Članovi Društva bile su gotovo sve ugledne osobe likovnoga života toga doba, od kojih su se neki kasnije profilirali kao priznati umjetnici i zaslužni muzealci. S obzirom na visinu članarine, Društvo je imalo tri kategorije članova: utemeljitelji (200 forinti), pravi redovni članovi (10 forinti) i *učestnici* (5 forinti). Promjene u sastavu i broju ukupnog članstva možemo pratiti preko skupština na kojima su referirani podaci s popisima članova, ostvarenim uplatama i dugovanjima članarina. Prema tim evidencijama Društva bilježena je prilična fluktuacija članova. Tako je npr. 1895. bilo 73 člana, 1903. 127 članova, 1911. 40 članova, a 1912. godine svega 31 član. Važno je, međutim, istaknuti da članovi Društva nisu bili samo likovni umjetnici nego i uglednici iz javnog i političkog života, istaknuti književnici, gospodarstvenici, svećenici, književnici, odvjetnici i liječnici, banke, pa čak i gradovi.⁴⁰ Upravo su takvi članovi, iz redova političara i imućnih građana, najčešće bili utemeljitelji i zakladnici koji su svojim članarinama, novčanim prilozima i donacijama osiguravali opstanak Društva, posebice realizaciju izložaba. Najistaknutiji članovi utemeljitelji bili su književnik Đuro Stjepan Deželić, bankar Dušan Plavšić, književnik Janko Jurković, književnik August Šenoa, barun Dragan Vranyczany, hrvatski ban grof Teodor Pejačević, zagrebački nadbiskup Juraj Posilović te cijeli niz umjetnika: Ivan Meštrović, Oton Iveković, Ivan Tišov, Gabrijel Jurkić, Robert M. Frangeš i mnogi drugi. Od svih poznatih i manje poznatih članova svakako je najizrazitiji utemeljitelj i dugogodišnji predsjednik Izidor Kršnjavi, slikar, likovni kritičar i predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu Zemaljske Vlade. Kao odjelni predstojnik gradio je, dijelio potpore, naručivao slike i spomenike, gradio ateljee, pregrađivao te dograđivao crkve i ustanove u Hrvatskoj.⁴¹

Što se financiranja tiče, izvori materijalnih sredstava Društva bili su: Vladina godišnja subvencija, subvencija Grada Zagreba, članarine, prihodi od ulaznica, kamate od novčanih glavnica u bankama i štedionicama, provizije od prodaje umjetnina, donacije utemeljitelja te razni izvanredni dohodci i darovi. Godine 1888. prihodi Društva bili su sljedeći: od Vlade 900 forinti za Tkalačku školu i 600

³⁸ Zemljak, I. Dom likovnih umjetnosti u Zagrebu. *Gradevinski vjesnik*, 2(1939), str. 11-12.

³⁹ Hruškovec, T. *Dokumenti - argumenti : Meštrovićev Dom likovnih umjetnika : 1930.-1990. : zbornik dokumenta i izbor tekstova o namjeni, vlasnicima, preuđenbe i prenamjene : Zagreb, prosinac 1990. – siječanj 1991.* Zagreb : Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, 1991. Str. 91.

⁴⁰ HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. 1.3. Suradnja s članovima i suradnicima.

⁴¹ Babić, Lj. *Pregled hrvatske umjetnosti. U: Obzor : spomen-knjiga 1860-1935.* Zagreb, 1936. Str. 151.

forinti za poslovanje Društva, od Grada Zagreba 300 forinti i uplaćene članarine 520 forinti.⁴²

Djelatnost Društva nakon 1945.⁴³

Društveni i politički preokret nakon završetka Drugoga svjetskog rata odrazio se i na Društvo. Već u svibnju 1945. Društvo je promijenilo naziv u Udruženje likovnih umjetnika Hrvatske i usvojilo nova *Pravila* koja su Društvo definirala kao strukovno udruženje kojemu je svrha bila okupljanje svih likovnih umjetnika koji su djelovali na teritoriju Narodne Republike Hrvatske, a stajali su na pozicijama narodne demokracije kao osnovne tekovine narodno-oslobodilačke borbe. Temeljni ciljevi bili su unapređenje likovne umjetnosti, održavanje i isticanje kvalitativnog nivoa umjetničkog stvaralaštva, približavanje umjetnosti narodu, zaštita političkih interesa Federativne Narodne Republike Jugoslavije.⁴⁴ Politička zbivanja u poslijeratnoj Hrvatskoj nisu zaobišla Društvo (progoni, suđenja i isključenja nepodobnih članova).⁴⁵ Društvo je djelovalo u ideološkim okvirima i smjernicama Komunističke partije Hrvatske, na način da je umjetnost bila dio propagande i obrazovanja masa u duhu socijalizma.⁴⁶ Prema tim uputama uloga umjetnosti trebala je biti otpor zapadnjačkim dekadentnim i formalističkim shvaćanjima i konačno razvijanje umjetničke kritike, boreći se za visoko idejnu umjetnost socijalističkog realizma.⁴⁷

Prva poslijeratna glavna skupština sazvana je 30. prosinca 1945. Glavna tema o kojoj se raspravljalo na skupštinama bilo je kažnjavanje članova zbog suradnje s prethodnim sustavom ili nepodobnosti u postojećem sustavu. Kazne su bile od ukora do isključenja.⁴⁸ Prvi poslijeratni sastanak upravnog odbora održan je 12. svibnja 1945. u sljedećem sastavu: predsjednik Mirko Rački te Đuro Tiljak, Krsto Hegedušić, Nevenka Đorđević, Vanja Radauš i Stela Skopal kao članovi Odbora.⁴⁹ Društvo je nastavilo s nepromijenjenim djelokrugom rada dok je, sukladno *Pravilima*, unutarnja organizacijska struktura bila izmijenjena. Naime, najviše radno tijelo i dalje je bila glavna skupština koja je birala i razrješavala predsjedništvo, usvajala i mijenjala *Pravila*, donosila konačnu odluku o primanju i isključenju članova, odlučivala o raspolaganju imovinom Društva i usvajala godišnji plan rada Društva. Planovi rada uključivali su godišnje pojedinačne i skupne izložbe članova, izdavanje umjetničke revije i edicija, izložbe gostiju iz inozemstva, umjetnički odgoj narodnih masa predavanjima i izložbama u regijama. Plenum članstva bio je

⁴² HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. 1.9.2.1 Blagajničke knjige.

⁴³ U gradivu fonda HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika nema dokumenata o djelovanju Društva od 1941. do 1945. godine.

⁴⁴ HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. 2.1. Pravila i statut Društva.

⁴⁵ HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. 2.2.3. Plenum članstva.

⁴⁶ HR-HDA-1220. CK SKH. Komisija za agitaciju i propagandu.

⁴⁷ HR-HDA-1220. CK SKH. Drugi kongres KPH (21.-25. studenoga 1948.).

⁴⁸ HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. 2.2. Glavna skupština.

⁴⁹ HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. 2.2.1. Predsjedništvo.

svojevrsan oblik proširenih sastanaka uprave i cjelokupnog članstva na kojima se diskutiralo o cjelokupnom radu Društva, ostvarivanju zadanih programa i davalo prijedloge za daljnji rad te su se razmatrala i ocjenjivala izvješća pojedinih radnih tijela. Sukladno izmjenama statuta odnosno odlukama glavne skupštine, predsjedništvo je bilo glavno upravno, inicijativno i izvršno radno tijelo Društva između dvije skupštine, koje je u nekoliko navrata mijenjalo nazivlje. Od 1945. do 1954. djeluje kao “upravni odbor” koji je 1954. preimenovan u “savjet udruženja”. Od 1972. naziva se “upravno vijeće”. Pod tim nazivom djeluje do 1977., kada je promijenjen u “izvršni odbor”, a 1985. naposljetku u “predsjedništvo”. Predsjedništvo je na sastancima razmatralo i donosilo zaključke o svim strukovnim i umjetničkim pitanjima (radni prostor, natječaji, otkupi radova, socijalno osiguranje članova, uvjeti primanja u članstvo i dr.), izvješća o provedbi i uspješnosti zadanih ciljeva, upravljanje imovinom Društva, primanje odnosno isključivanje članova (ocjene i preporuke je upućivalo glavnoj skupštini koja je donosila konačnu odluku). Isto tako, predsjedništvo je glavnoj skupštini predlagalo osnutak stalnih i povremenih radnih tijela (sekcija, komisija, radnih grupa i sl.) te davalo upute i smjernice za njihov rad. Predsjednik predsjedništva bio je ujedno član Savjeta za likovnu djelatnost Društva i predsjedništva Saveza likovnih umjetnika Jugoslavije (SLUJ-a).⁵⁰ U Društvu su djelovale tri stalne sekcije: slikarska, kiparska i grafička sa svojim specifičnim prioritetima. Godine 1955. osnovan je “umjetnički savjet” kao stručno radno tijelo zaduženo za provedbu likovne politike Društva, koja je obuhvaćala: ocjenjivanje umjetničke vrijednosti likovnih djela, odobravanje i kreiranje konceptija te održavanja likovnih manifestacija Društva, ocjenjivanje radova kandidata za članstvo u Društvo, odabir radova članova za izložbe u ime Društva, predlaganje izlagača za razne izložbe na koje je Društvo bilo pozivano, biranje radova za natječaje i odlučivanje o dodjeli nagrada na natjecanjima.⁵¹ O izboru i sastavu savjeta odlučivala je glavna skupština. Osnivanjem ocjenjivačkih sudova (*jury*) kao povremenih radnih tijela unutar savjeta, bio je doprinos podizanju umjetničke razine manifestacija u kojima je sudjelovalo Društvo. Savjet je dakle bio zadužen za cjelokupnu izlagačku djelatnost Društva koja je obuhvaćala poslove priređivanja samostalnih i skupnih izložbi u Hrvatskoj i inozemstvu (usvajanje, najave i praćenje provedbe programa, popratne edukativne aktivnosti, tehnička realizacija programa (komunikacija s umjetnicima, likovnim kritičarima, voditeljima projekata) te svi ostali popratni tehnički poslovi u vezi s izložbama (pozivnice, tisak, osiguranje, postavljanje i sl.), prezentacija i promoviranje u drugim sredinama preko medija, razmjena programa s drugim ustanovama i udrugama u zemlji i inozemstvu. U većim gradovima i regijama Hrvatske osnivane su podružnice u Splitu, Rijeci i Osijeku.⁵²

⁵⁰ Osnivački kongres SLUJ-a bio je 1947. u Zagrebu. Savez je tada imao 358 članova organiziranih u 6 matičnih likovnih udruženja a 1990., uoči raspada, šest republičkih i dva pokrajinska društva s 4.026 članova.

⁵¹ HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. 2.1. Pravila i statut Društva 1965.

⁵² Godine 1969. podružnice su preimenovane u pododbore, a sredinom 1970-ih godina izdvojili su se iz Društva i nastavili djelovati kao samostalna regionalna umjetnička društva.

Na glavnoj skupštini 1972. godine, Društvo je promijenilo naziv u Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. Pod tim nazivom djeluje i danas.

Prva poslijeratna izložba Društva priredena je 1946. u Umjetničkom paviljonu, a na njoj je sudjelovalo 84 izlagača.⁵³ Od izlagačkih prostora Društvo je raspolagalo s četiri različito profilirana galerijska prostora: Galerija Karas (Starčevićev trg 6/1), Salon Galerije Karas (Praška 4), Studio Galerije Karas, Starčevićev trg 6/1, Galerija proširenih medija (eksperimentalno izlagačko mjesto otvoreno raznim vrstama likovnog izraza i izražavanja za prezentaciju medijski netipičnih umjetničkih radova). Zahvaljujući galerijama, Društvo je djelovalo u širokoj lepezi različitih likovnih prezentacija uvažavajući generacijske i stilske različitosti umjetnika te time isticalo svoju afirmativnu djelatnost Društva kao cjeline i članova pojedinačno. Održavano je nekoliko stalnih godišnjih izložbenih manifestacija: *Zagrebački salon* (suvremeno hrvatsko likovno stvaralaštvo i projekti za uređenje životnih i radnih sredina), *Salon mladih* (stvaralaštvo mladih likovnih umjetnika) i *Izložba recentnih radova članova Društva* kao svojevrsna retrospektiva dotadašnjih opusa na kojoj je izlagana većina ključnih radova članova.

Opće siromaštvo i nestašica slikarskog materijala i pribora (boje, ljepila, platna, okviri i druge potrepštine) u poslijeratnim godinama ponukali su Društvo 1948. na osnutak nabavno-prodajne zadruge LIKUM s ciljem materijalnog poboljšanja uvjeta rada članova. Iste godine LIKUM-u je pripojena Galerija Ulrich.⁵⁴ Osnivači zadruge bili su: Edo Murtić, Tomislav Krizman, Branko Ružić, Oton Gliha, Marino Tartaglia, Mladen Veža i Vojin Bakić. Osim nabavke materijala, u prodajnim galerijama zadruge prodavane su slike, skulpture, crteži, grafike, umjetničke fotografije, unikatno staklo i keramika.⁵⁵ Osim slikara i kipara, LIKUM je uključivao dizajnere, grafičare i umjetnike primijenjenih umjetnosti. U suradnji s LIKUM-om Društvo je 1955. osnovalo Grafički studio kao samostalnu radionicu, a 1958. Zadrugu za izgradnju stanova likovnih umjetnika u Zagrebu, za zajedničku proizvodnju i nabavku građevinskog materijala te uzajamno pomaganje oko izgradnje stanova i stambenih zgrada za članove.⁵⁶

Sredinom 1950.-ih, uz potporu Društva, osnivane su likovne kolonije kao oblik otvorenih radionica za prezentaciju umjetničkih radova u manjim sredinama, gdje su umjetnici u nesvakidašnjoj stvaralačkoj atmosferi stvarali na licu mjesta, družili se, razmjenjivali iskustva i ostvarivali kontakte. U pravilu su to bile tematske slikarske kolonije s trajanjem od nekoliko dana. Među značajnijim bile su kolonije u Sisku,⁵⁷ Grožnjanu, Iloku i Florinom domu.⁵⁸

⁵³ 40 godina od Prve izložbe Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske. *Večernji list*, 29. prosinca 1986.

⁵⁴ Galeriju Ulrich, najstariju zagrebačku galeriju osnovao je zagrebački staklar Edo Ulrich 1909. godine kao prodajnu galeriju.

⁵⁵ Godine 1949. LIKUM-u je pripojeno Društvo za podizanje radiona i domova za likovne umjetnike u Zagrebu, koje je osnovano 1919. godine.

⁵⁶ HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. 2.2.18.1. Pravila Zadruga.

⁵⁷ *Park skulptura* Kolonije likovnih umjetnika Željezare Sisak zaštićeno je kulturno dobro upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.

Sukladno *Pravilima*, članstvo Društva dijelilo se na: redovne, pripravne, članove kandidate, počasne i goste. Redovni članovi mogli su biti likovni umjetnici koji su se profesionalno bavili slikarstvom, kiparstvom i grafikom sa završenim akademskim obrazovanjem. I u tom razdoblju djelovanja Društva broj članova je rastao i znatno varirao iz godine u godinu. Godine 1950., osnutkom Udruženja umjetnika primijenjene umjetnosti Andrija Buvina,⁵⁹ Društvo je izgubilo članove koji su se bavili primijenjenim umjetnostima. Prema evidencijama Društva 1945. bilo je 126 članova, 1959. 370 članova, 1965. 650 članova, 1977. 639 članova, 1985. 670 članova, a 1991. 819 članova (od toga 529 slikara, 103 grafičara i 187 kipara),⁶⁰ koji su nerijetko bili zaposleni u školama, galerijama, kazalištima, muzejima, tiskarama i izdavačkim poduzećima.⁶¹ S obzirom na umjetničke izričaje, promišljanja i senzibilitet, članovi su nerijetko bili grupirani u različite stalne i povremene neformalne skupine, npr: EXAT 51, Grupa Gorgona, MART, Grupa bez naziva, Zagrebački krug, Biafra, Grupa umjetnika koji su istupili iz Zagrebačkog kruga, Zagreb 58, Druga formacija i dr., koje su u svoje redove uključivale povjesničare i kritičare umjetnosti.

S obzirom na to da je Društvo spadalo u kategoriju kulturnih djelatnosti, znatnim dijelom bilo je financirano iz državnih sredstava. Otkup umjetničkih radova bio je preko stalnih stručnih komisija pri državnim ustanovama i to uglavnom preko Savjeta za kulturu i nauku odnosno Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SRH, Republičkog fonda za unapređenje kulturnih djelatnosti SRH i Gradskog fonda za unapređivanje kulturnih djelatnosti Zagreb, odnosno njihovih otkupnih komisija te rjeđe preko Sabora SRH i Izvršnog Vijeća Sabora SRH te ostalih državnih institucija, gospodarskih poduzeća i umjetničkih galerija.⁶² Fondovi su otkupljene radove raspoređivali muzejskim i galerijskim institucijama u Hrvatskoj.

Poseban materijalni problem Društva bio je kroničan nedostatak ateljea kao radnih prostora umjetnika. Donošenje *Pravilnika o korištenju ULUH-ovih ateljea* 1952. bio je prvi korak u rješavanju problema u vezi s ateljeima kojim je bila regulirana dodjela, korištenje i održavanje ateljea. Problemi oko raspodjele i korištenja ateljea nerijetko su bili uzrok nesuglasja i netrpeljivosti među članovima.⁶³ Društvo je raspolagalo s dvorcem Jakovlje⁶⁴ i ateljeima u Voćarskoj ulici u Zagrebu.⁶⁵ Poslijeratna izgradnja ateliera započela je sredinom 1949. adaptacijom bivšeg Meštrovićevoga ateljea na Josipovcu u Zagrebu, a zaštita radnih prostora počela je

⁵⁸ Florin dom je kuća na otoku Lapadu koju je Flora Jakšić oporučno poklonila Društvu.

⁵⁹ Danas Udruženje likovnih umjetnika primijenjene umjetnosti u Zagrebu (ULUPUH).

⁶⁰ HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. 2.2.12. Komisija za prijem i reviziju članstva.

⁶¹ HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. 2.2.1. Glavna skupština.

⁶² HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. 2.2.4. Savjet za umjetničku djelatnost.

⁶³ HR-HDA-1220. CK SKH. Organizaciono-politički sekretarijat.

⁶⁴ Godine 1972. Društvo i ULUPUH kupili su dvorac i predali umjetnicima na korištenje kao atelje.

⁶⁵ Izgradnja ateljea u Voćarskoj cesti br. 74 i br. 76 tijekom 1920-ih godina rezultat je nastojanja Društva za podizanje radionica i domova mladim umjetnicima.

već 1945. preko Ministarstva prosvjete NRH. U suradnji sa Savezom društava likovnih umjetnika Hrvatske i Savezom udruženja likovnih umjetnika Jugoslavije, Društvo je omogućivalo članovima boravak i korištenje ateljea u Parizu.⁶⁶

U suradnji sa Zajednicom umjetnika Hrvatske,⁶⁷ Društvo je bilo uključeno u javne rasprave o prijedlozima zakona i zakonskih akata o statusu i pravima umjetnika, utvrđivanju socijalnog osiguranja likovnih umjetnika i nepovoljnim carinskim odredbama odnosno oslobađanju od carinskih pristojbi.

Materijalni prihodi Društva temeljili su se na članarinama, prihodima, korištenju i iznajmljivanju imovine, naknadama za obavljanje poslova, zaštiti autorskih prava, darovima, donacijama, subvencijama Grada i republičkih fondova i tek manjim dijelom od ulaznica.

Zadatak Društva u tom razdoblju djelovanja bio je praćenje, informiranje i pridonošenje razvoju likovne prakse i teorije te populariziranje likovne umjetnosti na način razumljiv svim strukturama društva u Hrvatskoj. Stručno je djelovao i na razvoj rastućeg pokreta likovnog amaterizma, pridonosio likovnomu obrazovanju u školama, posebice u osnovnim školama.⁶⁸ Godine 1959. Društvo je osnovalo likovnu biblioteku za potrebe članova i šire publike.

Osim članstva u SLUJ-u, Društvo je bilo član Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske i Saveza društava likovnih umjetnika Hrvatske.⁶⁹ Članstvo i suradnja s navedenim savezima, omogućilo je Društvu širu suradnju s istovrsnim i srodnim udruženjima, društvima i savezima društava u Hrvatskoj, republikama SFRJ i inozemstvu. Pored toga, za afirmaciju likovnih umjetnosti, značajno je bilo osnivanje i rad nekoliko srodnih asocijacija s brojnim članstvom: Udruženje likovnih umjetnika primijenjenih umjetnosti Hrvatske, Društvo arhitekata Hrvatske i Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, s kojima je Društvo ostvarilo i dijelilo niz manifestacija, stručnih mišljenja, tribina, okruglih stolova, likovnih monografija, razmjenu i gostovanja inozemnih umjetnika. U okviru bogate međunarodne suradnje, članovi su sudjelovali na inozemnim natjecanjima i festivalima, natjecanjima, skupnim i samostalnim izložbama i likovnim kolonijama.

Društvo je danas nevladina, neprofitna i nestranačka strukovna udruga čiji su članovi likovni umjetnici različitih umjetničkih izraza i svih generacija. Osnovni ciljevi i djelatnost udruge su poticanje suvremenog likovnog stvaralaštva, unapređenje i zaštita slobode likovnog djelovanja, organizacija izložbi, sudjelovanje u pripremama za donošenje zakona i propisa koji se odnose na likovno stvaralaštvo te zaštita socijalnih prava umjetnika.⁷⁰

⁶⁶ HR-HDA-1980. Savez društava likovnih umjetnika Hrvatske. Ateljei u Parizu, 1977.-1984., kut. 3.

⁶⁷ Danas Hrvatska zajednica samostalnih umjetnika.

⁶⁸ HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika. 2.2.3. Predsjedništvo.

⁶⁹ Savez je osnovan 1978. kao krovna udruga koja je objedinjavala sve likovne umjetničke organizacije u Hrvatskoj do 1990. godine.

⁷⁰ www.hdlu.hr (ožujak 2015.).

Obrada arhivskog fonda u Hrvatskom državnom arhivu

Gradivo Društva preuzeto je u Hrvatski državni arhiv u dva navrata i to od Hrvatskog društva likovnih umjetnika (67 kutija, 17 knjiga i 3 magnetofonske vrpce) i Moderne galerije (39 kutija). Gradivo je po primitku objedinjeno u jedan jedinstveni arhivski fond (HR-HDA-1979.). Raščlambom i vrednovanjem, uvažavajući uvjete i okolnosti u kojima je Društvo nastalo i mijenjalo se, te uočavajući različitosti pravnih sustava (njihov razvoj i promjene) u kojima je djelovalo, tijekom sređivanja i obrade fond je podijeljen na dva podfonda: HR-HDA-1979.1. Društvo umjetnosti (1879.-1941.) i HR-HDA-1979.2. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika (1945.-1992.). Pri tome je sačinjen *Plan sređivanja*, koncipiran kao svojevrsni putokaz kroz zaokružene tematske cjeline, koje svjedoče ponajprije o bogatoj i raznovrsnoj ukupnoj aktivnosti i slojevitoj strukturi, s ciljem korisniku približiti sačuvani opus Društva. Sukladno s tim, svaki podfond je dalje podijeljen na nekoliko skupina (serija, podserija, nerijetko do razine predmeta) ovisno o poslovnim funkcijama i vrstama dokumentacije koja je nastala obavljanjem tih funkcija, koje su dakako odraz unutarnjeg ustroja, poslovanja i veza Društva.

Podfond HR-HDA-1979.1. Društvo umjetnosti sadrži raznovrsnu dokumentaciju radnih tijela: glavna skupština, upravni odbor, sekcije i odbori, spise u vezi s izložbama, korespondenciju s članovima i suradnicima te s raznim društvima i udruženjima, vjerskim, kulturnim i znanstvenim ustanovama, tijelima vlasti Kraljevske zemaljske vlade i njezinim odjelima (poglavito Odjel za bogoštovlje i nastavu), gradovima i županijama. Sve to pokazatelj je opsežne i bogate djelatnosti Društva te njegovih odnosa i veza s raznim korespondentima tog vremena. Dokumentacija je za neka razdoblja izuzetno fragmentarno sačuvana, poglavito za razdoblje od 1940. do 1941. gdje je sačuvano svega nekoliko dokumenata.

U podfonde HR-HDA-1979.2. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika cjelovitije su sačuvani materijali radnih tijela s njihovim specifičnim aktivnostima (glavna skupština, plenum članstva, Umjetnički savjet za likovnu djelatnost Društva te slikarska, kiparska i grafička sekcija). Pored dokumentacije radnih tijela Društva, u tom podfonde nalaze se godišnja izvješća, pravilnici kojima se barem donekle pokušala regulirati određena problematika ili se barem pokušalo utjecati na pojedina pitanja, elaborati, analize, popisi članova, zapisnici sastanaka, obavijesti članovima, korespondencija s članovima i dr. Gradivo je znatno cjelovitije nego u prethodnom podfonde.

Shematski prikaz Plana sređivanja fonda:

1. Hrvatsko društvo umjetnosti 1879.-1941. (kut. 1-22, knj. 1-2)

- 1.1. Pravila i statuti Društva
- 1.2. Tijela Društva
  - 1.2.1. Glavna skupština
  - 1.2.2. Upravni odbor
  - 1.2.3. Odjel za amatersku fotografiju
  - 1.2.4. Gospojinska sekcija H. D. U. Strossmayer
- 1.3. Suradnja s članovima i suradnicima
- 1.4. Izložbena djelatnost
- 1.5. Sudjelovanje u radu kulturnih i obrazovnih institucija
- 1.6. Izdavačka djelatnost
- 1.7. Izgradnja Doma likovnih umjetnika i podizanje spomenika
- 1.8. Korespondencija Društva
- 1.9. Imovina i financije Društva
- 1.10. Spisovodstvene evidencije

2. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika 1945.-1992.

(kut. 23-87, knj. 3-18, mag. vrpce 1-3)

- 2.1. Pravila i statuti Društva
- 2.2. Tijela Društva
  - 2.2.1. Glavna skupština
  - 2.2.2. Plenum članstva
  - 2.2.3. Predsjedništvo
  - 2.2.4. Savjet za likovnu djelatnost
  - 2.2.5. Savjet za društveno-ekonomske odnose
  - 2.2.6. Samoupravna kontrola Društva
  - 2.2.7. Sekretarijat Društva
  - 2.2.8. Slikarska sekcija
  - 2.2.9. Kiparska sekcija
  - 2.2.10. Grafička sekcija
  - 2.2.11. Sekcija za primijenjenu umjetnost
  - 2.2.12. Komisija za prijem i reviziju članstva
  - 2.2.13. Sekcija za socijalno osiguranje
  - 2.2.14. Komisija za atelijere
  - 2.2.15. Disciplinska komisija
  - 2.2.16. Ostale pomoćne komisije i grupe
  - 2.2.17. Pododbori Društva
  - 2.2.18. Zadruga za izgradnju stanova likovnih umjetnika u Zagrebu
  - 2.2.19. Administrativno i financijsko poslovanje Društva
- 2.3. Spisovodstvene evidencije

Nad gradivom koje je preuzeto iz Moderne galerije, nije proveden postupak odabiranja i izlučivanja, nego su uklonjene stare mape i dotrajali omoti spisa, dok je iz gradiva preuzetoga od Društva izlučena dokumentacija kojoj je prošao rok čuvanja, uglavnom financijska dokumentacija i multiplikati.

Dakle, po zgotovljenim arhivističkim poslovima, u konačnici fond sadrži 87 kutija, 17 knjiga i 3 magnetofonske vrpce. Tijekom arhivističke obrade izdvojeno je gradivo Odbora gospodja za podizanje Strossmayerovog spomenika (1905.-1928.) i Društva za podizanje radiona i domova za likovne umjetnike (1938.-1949.) u zasebne fondove.

Zaključak

Društvo je osnovano 1868. godine, paralelno s drugim važnim udruženjima u hrvatskoj kulturi s kojima je dijelilo isti ili sličan značaj, u vrijeme kada je Hrvatska bila u sastavu Austro-Ugarske Monarhije. S obzirom na društveno-politički kontekst i stimulacije struktura vlasti, prvenstveno Vlade, u procesu podupiranja i promocije umjetnosti, Društvo je donijelo svojevrsnu institucionalizaciju likovnih umjetnosti koja se ogledala u pojavi prostora za izlaganje, formiranju umjetničkih udruženja i grupacija, osnivanju umjetničkih škola te općenitoj živosti umjetničkoga života i prezentaciji hrvatske umjetnosti u inozemstvu. U sto trideset i pet godina uspona i padova tijekom svojega djelovanja, Društvo je u nekoliko navrata mijenjalo ime i ustroj, ali temeljna zadaća bila je i ostala ista skrb o umjetnicima, poticanje stvaralačkog razvoja likovne umjetnosti i skrb o hrvatskoj likovnoj baštini unatoč financijskim problemima i nesuglasicama među članovima. Širina i raznolikost djelatnosti Društva očitovale su se u iznimno dinamičnoj izložbenoj djelatnosti. Uspostavom izravnih kontakata s kulturnim, književnim i umjetničkim svijetom Društvo je pridonosilo međunarodnoj promociji i pristupu hrvatskoj likovnoj umjetnosti o čemu svjedoče gostovanja inozemnih umjetnika i izlaganja domaćih umjetnika na međunarodnim izložbama. Time je Društvo neprijeporno pozitivno pridonosilo širenju novoga kulturnog i umjetničkog obzorja i kulturnoj baštini Hrvatske. Od osnutka Društvo je imalo pokrovitelje među uglednim osobama iz javnog života, od kojih je Društvo očekivalo podršku, zaštitu i materijalnu pomoć. Neosporna zasluga za osnutak Društva pripada osnivaču Izidoru Kršnjaviju, koji je zahvaljujući političkim funkcijama i velikomu društvenomu ugledu dao neizbrisiv doprinos u oblikovanju cjelokupnog kulturnog života. U početku je okupljalo ponajviše *podupiratelje* umjetnosti, a potom umjetnike i povjesničare umjetnosti, koji su pridonijeli popularizaciji i profesionalizaciji umjetničkog života u Zagrebu i Hrvatskoj. Struktura članstva Društva profilirala se iz društva ljubitelja umjetnosti iz različitih akademskih sredina u usko strukovno udruženje likovnih umjetnika. Također, Društvo je potpomagalo u stvaranju i popularizaciji umjetnosti, nezavisnih, nadarenih, umjetnika. Kroz Društvo je prošla cijela plejada vrsnih hrvatskih umjetnika koji su nam u naslijeđe ostavili svoja djela kao sastavni dio nacionalnog, ekonomskog i kulturnog života u Hrvatskoj.

Tijekom djelovanja Društva izmjenjivala su se razdoblja značajne aktivnosti i stagnacije. Osim aktivne promocije članova, Društvo je nastojalo dugoročno angažirati publiku koja u umjetnosti svesrdno uživa, ali joj i kritički pristupa, i to upravo kroz približavanje umjetničkih djela gledateljima, stavljajući se u poziciju pomagača i savjetnika u nastojanju ostvarivanja što boljšega odnosa publike s umjetnicima i umjetnošću. Postavilo je temelje i neko vrijeme igralo vodeću ulogu u stvaranju i konzumaciji kulturne napose likovne umjetnosti.

Danas Društvo djeluje kao strukovna udruga i središnje mjesto okupljanja struke na nacionalnoj razini pokrećući i sudjelujući u akcijama od interesa cjelokupnog društva te time pridonosi rasvjetljavanju pojedinih problema u vezi s nacionalnom likovnom baštinom. Iako je Društvo djelovalo pod različitim imenima, u različitim državnim zajednicama i društvenim uredenjima, zadržalo je kontinuitet od osnutka do danas, na dobrobit i ugled hrvatske kulture.⁷¹ Promicanje suvremenog hrvatskog umjetničkog stvaralaštva na mlade umjetnice i umjetnike u središtu je njegovoga djelovanja danas, te s njome povezanih umjetničkih praksi i kulturoloških fenomena u regiji i svijetu.

Literatura

Babić Lj. *Pregled hrvatske umjetnosti*. U: *Obzor : spomen-knjiga 1860-1935*. Zagreb, 1936.

Bregovac Pisk, M. – Gotić, K. *Iso Kršnjavi : veliki utemeljitelj : ministar europskog duha*. Zagreb : Hrvatski povijesni muzej, 2012.

Flaker, V. *Časopisi hrvatskoga modernističkog pokreta*. Zagreb : Hrvatsko filološko društvo, 1977.

Galjer, J. *Likovna kritika u Hrvatskoj 1868.-1951*. Zagreb : Meandar, 2000.

Hruškovec, T. *Dokumenti - argumenti : Meštrovićev Dom likovnih umjetnika : 1930.-1990. : zbornik dokumenta i izbor tekstova o izgradnji, namjeni, vlasnicima, preudezbe i prenamjene : Zagreb, prosinac 1990. – siječanj 1991*. Zagreb : Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, 1991.

Katunarić, V. *Hrvatsko društvo likovnih umjetnika : 1868.-2011. : monografija*. Zagreb : Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, 2011.

Kolar-Dimitrijević, M. Kako se trgovačko-obrtni muzej u Zagrebu pretvorio u etnografski muzej. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu* (Zagreb). 25(1992).

Leček, S. Likovna umjetnost u društvenom životu Hrvatske 1945.-1947. *Časopis za suvremenu povijest* (Zagreb). 1-2(1990).

---

⁷¹ Katunarić, V. *Hrvatsko društvo likovnih umjetnika : 1868.-2011. : monografija*. Zagreb : Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, 2011. Str. 7.

Mance, I. Glasnik Društva za umjetnost i umjetni obrt-pitanja stila i popularizacija umjetnosti. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* (Zagreb). 2(2004).

Maruševski, O. *Iso Kršnjavi kao graditelj*. Zagreb : Društvo povjesničara umjetnosti SRH, 1986.

Maruševski, O. *Društvo umjetnosti 1868.-1879.-1941*. Zagreb : Društvo povjesničara umjetnosti, 2004.

Maruševski, O. *Iso Kršnjavi : kultura i politika na zidovima palače u Opatičkoj 10*. Zagreb : Hrvatski institut za povijest, 2002.

Prelog, P. *Moderna umjetnost u Hrvatskoj 1898.-1975. Artikulacija moderniteta. Institucije secesije, publika*. Zagreb : Institut za povijest umjetnosti, 2012.

Szabo, A. *Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1869.-1873*. Zagreb : Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1988.

Zemljak, I. *Dom likovnih umjetnosti u Zagrebu*. Zagreb : Građevinski vjesnik, 1939.

Likovna enciklopedija Jugoslavije, (A-J) sv. I. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1984. Str. 340.

Dragoljub : zabavan i poučan tjednik (Zagreb). 24(1868), 34(1868).

Glasnik Društva za umjetnost i umjetni obrt (Zagreb). 2(1887).

Arhivski fondovi i zbirke

HR-HDA-80. Zemaljska vlada. Odjel za bogoštovlje i nastavu.

HR-HDA-1979. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika.

HR-HDA-1980. Savez društava likovnih umjetnika Hrvatske.

HR-HDA-1220. Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske.

HR-HDA-1353. Građanske stranke i udruge.

Summary

THE CROATIAN ASSOCIATION OF ARTISTS - 135 YEARS OF THE PROMOTION OF CULTURE AND ART

With this paper, we draw attention to a professional association with many years of tradition of work and activities. This paper is primarily based on the research work of the archival fund HR-HDA-1979. The Croatian Association of Artists is the initial historical source. The Association is one of the oldest Croatian professional associations, which has acted in continuity since 1879 as a promoter of the art and artists and has had a strong impact on the art scene by opening Croatia to and infusing it with the contemporary artistic movements in Europe. The fundamental value of the company is to promote the visual arts and cultural heritage in the country and abroad. The multiple benefits that the Association has given us include schools, galleries, museum, studios and the initiation of various cultural projects. Initially it attracted mostly *supporters* of art, and then the artists and art historians, who contributed to the popularization and professionalization of the artistic life in Zagreb and Croatia. The membership structure of the Association has changed from an association of art lovers with different academic backgrounds to a strictly professional association of visual artists.

In the second part of the paper, dedicated to the archival processing and assortment of the HR-HDA-1979. fund, a schematic overview of the plan for the assortment and structure of the fund is presented. After the conclusion of the archival processing, an informational aid was designed in line with the current archival standards - ISAD (G) - General International Standard for Archival Descriptions and ISAAR (CPF) - International Standard for Archival Authority Records for corporate bodies, natural persons and families.

Keywords: *Art Association, Artists, Art exhibitions, Fond, Croatian State Archives, Croatian Association of Artists, fine art, Culture*